

ЕВОЛЮЦІЯ ПАРТІЙНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ПОКАЗНИКІВ НАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ

THE EVOLUTION OF PARTY SYSTEM OF UKRAINE THROUGH THE PRISM OF INDICATORS OF NATIONALIZATION OF POLITICAL PARTIES

Балашова О.В.,

аспірантка,

викладачка кафедри політології та національної безпеки
Національного університету «Острозька академія»

У своїй більшості західні політологи стверджують, що націоналізація є невід'ємною складовою частиною розвитку і становлення політичних партій та партійних систем, націоналізація партійних «стандартів» стає своєрідним катализатором, що сприяє формуванню «національних електоратів і партійних систем» (Д. Карамані). Як наслідок, політичні партії та партійні системи характеризуються різним ступенем націоналізації, котра демонструє коливання електоральної підтримки у спектрі регіонів, визначення якої становить особливий пріоритет в останні десятиліття. Партійна система вважається цілком націоналізованою, коли доля голосів, отриманих кожною окремою партією в різних регіональних одиницях, є однаковою, коли ж кожна з партій отримує електоральну підтримку лише в одному з округів, доречно говорити про мінімальний рівень націоналізації партійної системи.

У нашому дослідженні за допомогою індексу націоналізації Майнверінга-Джонса ми проаналізуємо еволюцію партійної системи України, використовуючи електоральну статистику всіх циклів парламентських виборів. За основу аналізу беремо індивідуальні показники націоналізації всіх політичних партій, що набрали більше 3% голосів електорату впродовж 1994–2019 років (разом 51 політична сила). Для більшої репрезентативності отриманих результатів також визначимо показники націоналізації і для мажоритарного складника виборів, а також пропонуємо авторський «антиіндекс» націоналізації, який ми вираховуємо на основі пропорційної частки мандатів депутатів, що здобули мандат шляхом самовисунення, що в кінцевому результаті є оберненим показником до індексу націоналізації партійної системи країни.

Результати дослідження демонструють присутність стабільного тренду до зростання комплексного показника націоналізації партійної системи України та паралельне зниження «антиіндексу» націоналізації. Водночас проявились латентні та контраверсійні фактори еволюції, що суттєво ускладнюють процес інтерпретації отриманих кількісних результатів та здійснення подальших прогнозів.

Ключові слова: політична партія, партійна система, індекс націоналізації, «антиіндекс» націоналізації, електоральні переваги.

In their vast majority, the Western political scientists argue that nationalization is an integral part of the development and formation of political parties and party systems. Nationalization of party “standards” has become a kind of catalyst that promotes the formation of “national electorates and party systems” (D. Caramani). As a consequence, political parties and party systems are characterized by varying levels of nationalization, which demonstrates fluctuations in electoral support across the spectrum of regions, determination of which has been a particular priority during the recent decades. Party system is considered to be fully nationalized when the share of votes received by each party in different regional constituencies is equal. When one party receives electoral support in only one constituency, it is appropriate to say about the minimum level of nationalization of the party system.

In our research, with the use of Mainwaring-Jones index of nationalization we will analyze the evolution of a party system of Ukraine from the perspective of all cycles of the parliamentary elections. The analysis is based at individual indicators of nationalization of all political parties, which received more than 3% of electoral votes during 1994–2019 (51 political parties in total). For greater representativeness of the received results, we will also determine the indicators of nationalization for the majoritarian electoral constituency. We will propose the author's “anti-index” of nationalization, which we calculate on the basis of a proportional part of seats of the deputies, who have received a mandate through self-nomination, which has finally become an inverse indicator to the index of nationalization of the party system of the country.

The results of the research demonstrate the presence of a stable trend towards an increase of the complex index of nationalization of the party system of Ukraine, and parallel decrease of the “anti-index” of nationalization. At the same time, there have emerged the latent and controversial factors of evolution, which significantly complicate the process of interpretation of the obtained quantitative results and the realization of the future forecasts.

Key words: political party, party system, index of nationalization, “anti-index” of nationalization, electoral preferences.

Постановка проблеми. Націоналізація партійних систем апелює до міри, в якій партії з приблизно однаковою силою конкурують у різних географічних одиницях, у межах однієї держави. Сильно націоналізовані партійні системи – це системи, де частка голосів кожної партії є подібною в усіх географічних одиницях (наприклад, виборчі

округи, регіони, провінції), тоді коли слабо націоналізовані партійні системи виявляють велику різницю в частці голосів партій на рівні субнаціональних одиниць [1, с. 543].

Дослідники Е. Алеман та М. Келлам [2, с. 193] стверджують, що «націоналізація цікавить науковців, оскільки вона допомагає відрізнити партійні

системи країн одна від одної способами, що враховують як особливості урядування, так і специфіку політичного представництва», наголошуючи, що партійна націоналізація має першорядне значення для аналізу шаблонів партійної конкуренції загалом. Д. Шатшнайдер зіставляє націоналізацію партійної системи з виборчими орієнтаціями, зазначаючи, що у високонаціоналізованих системах домінують національні орієнтири, а у слабо-націоналізованих – регіональні [3].

П. Тейлор [4] звернув увагу на ще одну надважливу деталь, що завдяки процесу націоналізації політичні партії водночас є «агентами соціального конфлікту та інструментами політичної інтеграції» (згідно із соціоструктурним підходом С. Ліпсета та С. Роккана). Відповідно до цієї логіки партії виникають із конфліктності інтересів, проте для перманентного їх існування та ефективного функціонування з часом національні інтереси починають домінувати над локальними з метою розширення електорату задля збільшення виборчої підтримки. Російський дослідник Р. Туровський теж звертає увагу на даний аспект, зазначаючи, що сучасні партії забезпечують не лише прояв соціальних розмежувань, але й підвищують рівень націоналізації загалом, тобто не тільки «розколюють», але й «інтегрують», сприяючи ерозії територіальних відмінностей [5, с. 162].

Враховуючи стабільні виклики для партійної системи України у вигляді постійно присутніх тенденцій до регіоналізації суспільних настроїв [6, с. 4], а також відсутність статутно визначеної та практично реалізованої діяльності політичних сил у руслі актуалізації ідеї національної єдності українського народу [7, с. 68], питання дослідження націоналізації політичних партій та системи загалом набуває особливої актуальності в українському варіанті консолідації партійної системи, альтернативного бачення еволюції партійної системи, з використанням кількісних індикаторів, для доповнення комплексності та цілісності існуючих натепер наукових досліджень трансформації та розвитку партійної системи України.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є простеження еволюції партійної системи України через призму показників націоналізації всіх політичних сил, що набрали більше 3% голосів електорату, а також через комплексні показники націоналізації партійної системи загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З шістдесятих років ХХ ст. у США розпочинається дослідження питань націоналізації партійної системи, котра простежується через присутність/відсутність шаблонів уніфікованих політичних пріоритетів та електоральних уподобань у спектрі всіх адміністративно-територіальних одиниць держави [8; 9]. Тобто здійснюються дослідження

територіальній гомогенізації електоральної поведінки, що включає як електоральну участь, так і підтримку певних партій. Кажучи словами Д. Карамані [10, с. 5], вивчається процес «перетворення місцевих електоратів і сегментованих партійних систем у національні виборчі сузір'я».

З точки зору напрацювання кількісних індексів для дослідження феномену націоналізації політичних партій та партійних систем варто згадати авторів П. Чібер і К. Колман [11, с. 329], які вимірюють націоналізацію партійних систем, використовуючи різницю між ефективною кількістю виборчих партій у національній партійній системі та середньою ефективною кількістю партій у місцевих партійних системах. Методика Г. Кокса [12, с. 145] також заснована на девіації співвідношення ефективної кількості партій на національному та локальному рівнях, проте дає оцінку націоналізації партійної системи у відсотках. Дослідники Ю. Касуя та Й. Моніус [13, с. 127] зазначають, що всі попередні індекси апелюють лише до «інфляційного складника» показника, котрий застосовується для пояснення того, наскільки середній розмір партійних систем регіонального рівня завищений до національного рівня, і пропонують додати ще другий складник – «дисперсію», котра описує, наскільки внесок партійної системи кожного округу в розмір партійної системи на національному рівні змінюється в різних округах, таким чином, вирішуючи неоднорідність конкуренції партійної системи в різних округах.

Проте найбільш популярним все ж таки залишається індекс, запропонований у 2003 році С. Майнверінгом та М. Джонсом [14, с. 139], які представили модель вимірювання націоналізації, що чудово узгоджується з багатопартійністю, тривалими часовими межами та широкими географічними масштабами. Автори запропонували математичну формулу для обрахунку індексу націоналізації на основі оберненого значення індексу Джині, який, як ми знаємо, є показником нерівності розподілу конкретних величин. У нашому випадку це нерівність розподілу в регіональному спектрі електоральних переваг щодо конкретних партій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Отже, аналізуючи політичні партії України та еволюцію партійної системи через призму показників націоналізації, ми скористаємось методикою Майнверінга-Джонса, визначаючи показники націоналізації окремих політичних партій (далі – ІНПП) та партійної системи України загалом (далі – ІНПС). У нашій статті ми аналізуємо феномен націоналізації в тандемі з вищезгаданою формулою через ряд таких інтерпретаційних переваг.

1. Націоналізація партійної системи відображає важливий компонент динаміки партійної конкуренції (тенденція до націоналізації чи регіоналізації).

2. Навіть якщо частка голосів різних партій на національному рівні однакова, це не означає, що підтримка у всіх регіонах рівна. Даний індекс дозволяє побачити цю різницю.

3. Відстежити партійні тенденції – зростання чи спадання електоральної підтримки в національному масштабі, проте з огляду на регіональні характеристики. Тобто простежити тенденцію еволюції партійної підтримки, з одного боку, та можливість порівняти показники різних партій – з іншого.

4. Індекс ураховує оптимальну кількість змінних: кількість округів, регіональний показник партій та національний показник партій.

Тепер спробуємо детальніше проаналізувати всі цикли парламентських виборів з огляду на еволюції показників націоналізації, спочатку окремих політичних партій, а потім – партійної системи загалом.

За результатами парламентських виборів 1994 р., що відбувались за мажоритарною системою абсолютної більшості, у Верховній Раді України II скликання були представлені 14 політичних партій, проте більшість депутатського корпусу становили позапартійні депутати (близько 55%). З точки зору дослідження рівня націоналізації, особливо різною є специфіка голосування за безпартійних кандидатів у спектрі регіонів. Користуючись запропонованим нами «антиіндексом»¹ націоналізації партійної системи, бачимо, що його показники на рівні 0.8 (див. Таб. 8) є найвищими за всю історію незалежності. Така ситуація пояснюється, з одного боку, відсутністю знань, психологічної свободи дій та довіри до політичних партій, а з іншого – надто коротким терміном функціонування українських політичних сил, а отже, неможливістю останніх залучитися широкою підтримкою електорату.

Підтримка політичних партій була незначною не лише в загальнонаціональному масштабі, а й з точки зору регіональної гомогенності електоральних преференцій. Вирахований індекс націоналізації партійної системи (на основі мажоритарної виборчої системи, а отже, придатний лише для орієнтовного порівняння), найнижчий за всю історію дослідження, становить тільки ІНПС = 0.14, що свідчить про абсолютну відсутність загальнодержавних шаблонів партійних преференцій. Найвищі показники – у КПУ (ІНПП = 0.43), яка отримала 22% мандатів у парламенті, проте і вони дуже низькі та статистично не значущі, тобто не спостерігаємо присутньої у всіх виборчих округах рівномірної підтримки депутатів-комуністів. Індекс націоналізації решти політичних партій ще

нижчий і знаходиться на рівні ІНПП = 0.2 – 0.3. Усі вищеперераховані характеристики свідчать про мінімальну партійну «привабливість» на даному етапі розвитку. Дослідження індексу націоналізації політичних партій та партійної системи даного періоду ще раз підтверджує гіпотезу про атомізований тип партійної системи того часу, адже партій створено багато, проте електоральна підтримка їх не має жодних ознак уніфікованості чи регіональної гомогенності, тоді як населення віддає пріоритет безпартійним кандидатам, з приблизно однаковою ймовірністю у всіх регіонах країни.

Починаючи з наступного електорального циклу, в політологічному лексиконі з'являється новий термін – «партія влади». У межах нашого дослідження дана категорія сильно перегукується з російським варіантом «губернаторських машин» [15, с. 45], які там гарантують сталу підтримку конкретних політичних сил, формуючи так званий «електоральний авторитаризм» [16, с. 128], що нівелює показники націоналізації, адже вони штучно завищені. Ознаки такого електорального авторитаризму простежуються і за результатами виборів 1998 року, саме в цей час були створені перші «партії влади», такі як Народно-демократична партія та Аграрна партія України. Індекс їх націоналізації був найвищим у спектрі даного електорального циклу, для Народно-демократичної партії ІНПП = 0.81 та для Аграрної партії ІНПП = 0.66 (див. Таб. 1), незважаючи на порівняно невисокий рівень загальнонаціональної підтримки (4–5%). Проте відмінність від російського зразка величезна, адже ці партії, як зазначено вище, не користувалася значною загальнодержавною популярністю, показники націоналізації не перевищували 0.9 (що стабільно характерно для російського варіанту), та на політичній арені присутні активніші інші учасники (політичні партії, зокрема) виборчого процесу. Справжньою несподіванкою цих виборів стали показники Партії зелених, яка посіла четверте місце, здобувши підтримку більше 5% електорату. Цікаво, що партія також характеризується найвищим показником націоналізації ІНПП = 0.84 (який є також одним із найвищих за всю історію незалежності України).

Враховуючи те, що наприкінці 1990-х для українців, швидше за все, не найпріоритетнішими були питання екології, можна припустити, що таким чином проявились протестні настрої населення, а також небажання ідентифікувати себе з «правими» чи «лівими». Ще однією особливістю виборів став так званий феномен «лівої загрози» [17, с. 17], що простежувався в кристалізації «червоного поясу» на підтримку КПУ, блоку СПУ-СелПУ та ПСПУ. З точки зору індексу партійної націоналізації для СПУ-СелПУ та ПСПУ більш характерні ознаки регіоналізації, аніж загальнонаціональної підтримки, ІНПП обох партій

¹ «Антиіндекс» націоналізації партійної системи ми вираховуємо на основі пропорційної частки мандатів депутатів, що здобули мандат шляхом самовисування, він є оберненим показником до ІНПС.

Рівень партійної націоналізації на парламентських виборах 1998 року

Партія	Пропорційний складник		Мажоритарний складник ²	
	% голосів, триманих на виборах	Індекс націоналізації партії (блоку)	% місць у парламенті	Індекс націоналізації партії
КПУ	24.65	0.71	16	0.45
НРУ	9.4	0.56	6	0.14
СелПУ+СоцПУ	8.55	0.57	2	0.16
Партія Зелених України	5.43	0.84	0	-
Народно-демократична партія	5.01	0.81	5	0.14
ВО «Громада»	4.67	0.52	4	0.37
Прогресивна соціалістична партія	4.04	0.57	<2	-
Соціал-демократична ПУ(о)	4.01	0.62	<2	-
Народна аграрна ПУ	3.68	0.66	<2	-
Наша Україна (Реформи і Порядок)	3.13	0.61	<2	-
ВБП «Трудова Україна»	3.06	0.58	<2	-

Джерело інформації для розрахунків: дані із сайту ЦВК

Рівень партійної націоналізації на парламентських виборах 2002 року

Партія	Пропорційний складник		Мажоритарний складник	
	% голосів, отриманих на виборах	Індекс націоналізації партії (блоку)	% місць у парламенті	Індекс націоналізації партії
Б.В. Ющенко «Наша Україна»	23.57	0.56	19	0.39
КПУ	19.98	0.64	3	0.17
ВБПП «За Єдину Укр.»	11.77	0.68	29	0.4
«ВБ Ю.Тимошенко»	7.26	0.63	0	-
СПУ	6.68	0.51	<2	-
Соціал-демократична ПУ(о)	6.27	0.67	<2	-
«Б.Н. Вітренко»	3.22	0.72	0	-

Джерело інформації для розрахунків: дані із сайту ЦВК

становить лише 0.57. Дійсно «загрозливо» виглядає ситуація з КПУ, ІНПП якої становить 0.71, а за мажоритарним складником – 0.45. Дані показники є порівняно високими і свідчать про присутність загальнонаціональних патернів електоральної поведінки в розрізі регіонів.

Ще однією значущою характеристикою даного етапу є започаткування процесу консолідації близьких за спрямуванням політичних сил. Наприклад, у грудні 2001 року Партія регіонів разом ще з чотирма іншими політичними силами сформували блок «За Єдину Україну», який уже безпосередньо брав участь у парламентських виборах 2002 року. Даний блок, безсумнівно, асоціюється з ярликом партії влади, поруч із СДПУ(о), у межах конкретного досліджуваного періоду це також

пропрезидентські партії. Згадані політичні сили характеризуються найвищими показниками партійної націоналізації, ІНПП яких, відповідно, дорівнює 0.68 та 0.67 (див. Таб. 2), що знову ж таки демонструє високу ймовірність залучення адмінресурсу для отримання бажаних електоральних показників (порівняно високий ІНПП «ЗаЄдУ» за мажоритарним складником дорівнює 0.4, що також підтверджує дану гіпотезу).

Новостворені іменні блоки демонструють ІНПП на рівні 0.54–0.72. Найкращі показники у Блоку Наталі Вітренко, найнижчі – у Блоку Віктора Ющенко. Рівень партійної націоналізації КПУ та СПУ дещо знизився (із 0.71 до 0.64 та з 0.57 до 0.51, відповідно), оскільки ідеологічний вимір електоральних змагань був аж ніяк не найбільш пріоритетним, надалі конфронтаційна лінія розлому чітко сконцентрувалась у спектрі пропрезидентських та антипрезидентських політичних орієнтацій партій. Загалом, рівень націоналізації політичних партій під час парламентських виборів 2002 р. знаходиться на невисокому рівні, поодинокі показники ІНПП парламентських

² Для обчислення ІНПП та ІНПС у мажоритарному складнику в ОВО ми аналізуємо політичні партії, що отримали мінімум 4 місця в парламенті, тобто це партії, що у мажоритарній частці здобули більше 2% голосів. Емпірично перевірений рівень значущості (тестовано до 1%) уже після 3% демонструє мінімальні відхилення, тому статистично межа у 2% найбільш обґрунтована, як з точки зору часозатратності, так і з точки зору її інтерпретаційного потенціалу.

партій не перевищують 0.7, що вкотре свідчить про відсутність загальнодержавних патернів електоральної поведінки в спектрі регіонів.

Виключно за пропорційною системою відбувалися чергові парламентські вибори 2006 року та дострокові 2007 року. Простежується дуже цікава особливість даного виборчого циклу. Хоча вибори відбулися з різницею лише в півтора року, проте саме за цей час спостерігався перший зріст загального показника націоналізації партійної системи України, який з 1998 року до 2006 залишався на рівні 0.48, проте за період 2006–2007 року зріс до 0.58 (див. Таб. 3 та Таб. 4). Дана ситуація пояснюється тим, що конфігурація сил у Парламенті практично не змінилась, водночас рівень підтримки даних політичних партій суттєво зріс. Також ще один, не менш важливий момент – не відбувалось розпорошення електоральних пререференцій населення, яке априорі присутнє за наявності мажоритарного складника.

Після Помаранчевої Революції основний розподіл як електоральних пререференцій, так і майбутніх парламентських коаліцій концентрувався на осі помаранчеві – біло-блакитні (проросійські). Партія регіонів отримала більшість на виборах, проте показник її націоналізації був найнижчим: ІНПП = 0.54 у 2006 році та ІНПП = 0.59 у 2007 році (див. Таб. 3 та 4), що суттєво знижує загальний індекс націоналізації партійної системи України. Блок Юлії Тимошенко демонструє стабільно високі, одні з найвищих показників націоналізації ІНПП = 0.71, як у 2006, так і у 2007 роках. Щодо КПУ теж спостерігається цікава ситуація: показ-

ники націоналізації порівняно з попередніми виборами суттєво зросли (ІНПП = 0.73 у 2006 році та ІНПП = 0.72 у 2007 році), проте рівень електоральної підтримки катастрофічно впав. За результатами виборів 2002 року електоральна прихильність виборців була на межі 20% (і це без урахування мажоритарного складника), тоді як упродовж даного циклу становила лише близько 3%.

Індекс націоналізації політичних партій характеризувався внутрішнім конфліктом: партії, що набирали найбільше голосів, мали порівняно нерівномірну підтримку регіонів (або Схід, або Захід), а партії, такі як КПУ, СПУ та Блок Литвина, хоч і описуються порівняно високими показниками партійної націоналізації, але електоральна підтримка їх дуже низька. Це в сукупності призвело до зниження загального показника націоналізації партійної системи України впродовж парламентських виборів 2006 та 2007 років.

З 2011 року виборчий процес знову зазнав суттєвих змін, адже відбулось повернення до попереднього змішаного формату виборчої системи, проте із заборонаю участі у виборах виборчих блоків. Втретє поспіль перемогу здобула Партія регіонів, проте найцікавішою знахідкою є факт, що хоча електоральна підтримка партії до 2012 року дещо знизилась з 34% до 30%, проте рівень націоналізації партій суттєво зріс: у 2007 році ІНПП = 0.59, а вже у 2012 ІНПП = 0.69 (див. Таб. 4 та 5)

Також саме із цих виборів чудово відстежується запит населення (усіх регіонів) на «нові» політичні сили, в ролі яких позиціонували себе «Сильна Україна» (проте йшла на вибори

Таблиця 3

Рівень партійної націоналізації на парламентських виборах 2006 року

Партія	Пропорційна система	
	% голосів, отриманих на виборах	Індекс націоналізації партії (блоку)
Партія Регіонів	32.14	0.54
Б Ю. Тимошенко	22.29	0.71
ВБПП «Наша Україна»	13.95	0.6
СПУ	5.69	0.63
КПУ	3.66	0.73

Джерело інформації для розрахунків: дані з сайту ЦВК

Таблиця 4

Рівень партійної націоналізації на парламентських виборах 2007 року

Партія	Пропорційна система	
	% голосів, отриманих на виборах	Індекс націоналізації партії (блоку)
Партія Регіонів	34.37	0.59
Б Ю. Тимошенко	30.72	0.71
ВБПП «Наша Україна-НС»	13.95	0.64
КПУ	5.39	0.72
Блок Литвина	3.97	0.74

Джерело інформації для розрахунків: дані із сайту ЦВК

з Партією регіонів), «Фронт змін» (увійшов до складу Об'єднаної опозиції «Батьківщина») та «УДАР», що брав участь у виборчій гонці як автономний гравець. Особливо показні результати націоналізації саме цієї політичної сили (ІНПП = 0.83) (див. Таб. 5), з часу незалежності такий високий результат отримувала лише ПЗУ у 1998 році (ІНПП = 0.84). Як бачимо, це також є свідченням того, що український електорат у розрізі регіональної однорідності віддає перевагу партіям без чіткої ідеологічної орієнтації, без ярликів «лівих» чи «правих», без акцентування на мовних питаннях, економічних чи культурно-історичних особливостях своєї соціальної бази. Високий індекс націоналізації партії «УДАР» накладається ще й на досить високий показник (майже 14%) її електоральної підтримки. Хоча партія і отримала рівномірну підтримку виборців у всіх регіонах України, проте в перспективі не змогла стати загальнонаціональною партією через парламентські перипетії біполярних змагань і відсутність політичної волі у керівництва до подальшої партійної розбудови.

Після виборів 2012 року позиції Батьківщини суттєво не змінилась – рівень електоральної підтримки трохи впав, проте дещо зріс рівень націоналізації партії. КПУ хоч і здобула більше 13% голосів електорату (ймовірно, частка «розчарованого» електорату Партії регіонів), проте рівень її націоналізації суттєво знизився. Як і можна було очікувати, рівень націоналізації ще однієї присутньої в парламенті політичної партії «Свобода» був найнижчим, ІНПП = 0.53, адже партія не лише характеризувалась чіткою правовекторною ідеологічною позицією, а й вперше потрапила в парламент.

Всі вищеперераховані характеристики (укрупнення політичних партій, зростання їхніх показників націоналізації) вкотре призвело до деякого зростання комплексного індексу націоналізації партійної системи України. Хоча прикладом загальнонаціональної партії могла бути лише партія В. Кличка «УДАР», проте інші полюси – Партія регіонів та ВО Батьківщина – за три цикли виборів, де вони здобували найвищі позиції, змогли теж дещо розширити географію свого електо-

рату, в основному – за рахунок Центру України, де обидві партії в кількісному еквіваленті покращили свої позиції, при цьому продовжуючи кожна домінувати у «своєму» регіоні (Схід-Захід України).

Після Революції гідності відбулися суттєві зміни у структурі партійної системи України, та, як наслідок, кардинально змінено конфігурацію сил у парламенті через представництво нових політичних партій або суттєве зростання представництва політичних сил, що раніше було незначним. Майдан та післяреволюційні події (зокрема, воєнний конфлікт із Росією) нівелював одну із найзначущих ліній розколу електорату – прихильників проєвропейського та проєвразійського векторів зовнішньополітичної інтеграції. Політики більше не могли маніпулювати цією темою у своїх передвиборчих промовах, тим самим «ділячи» електорат, оскільки вона абсолютно втратила актуальність, і у населення не залишилось сумнівів щодо переваг та потенційних перспектив після інтеграції в європейську політико-економічну спільноту.

Паралельно із процесом активної реєстрації нових політичних сил (у 2015 р. створено рекордну кількість політичних партій – 79) простежувався суспільний запит на нових гравців на електоральній арені, і провідні політики чудово це розуміли.

Лідери партій Народний Фронт та Блок Петра Порошенка на хвилі революційних подій оперативно переформатували свої політичні сили, внаслідок чого вони не лише виявились переможцями позачергових парламентських перегонів, разом набравши більше 44% голосів виборців, але їх регіональне поширення теж було високим. Індекс націоналізації БПП був найвищим за весь досліджуваний період – ІНПП = 0.89 (див. Таб. 6) і означав дійсно високий рівень націоналізації політичної партії, з рівномірним охопленням усіх регіонів країни. Індекс націоналізації партії Народний Фронт також високий – ІНПП = 0.76, що свідчить про рівномірну прихильність електорату до партій-переможниць. З нових партій, що вперше потрапили в парламент, також варто згадати Об'єднання «Самопоміч» та Радикальну партію Олега Ляшка, які отримали близько 10% та 7% відповідно, а рівень їх націоналізації характеризувався найвищими

Таблиця 5

Рівень партійної націоналізації на парламентських виборах 2012 року

Партія	Пропорційний складник		Мажоритарний складник	
	% голосів, отриманих на виборах	Індекс націоналізації партії (блоку)	% місць у парламенті	Індекс націоналізації партії
Партія Регіонів	30.00	0.69	59	0.34
Батьківщина	25.55	0.76	2	0.53
УДАР	13.97	0.83	3	0.4
КПУ	13.18	0.67	0	-
Свобода	10.45	0.53	5	0.17

показниками – ІНПП = 0.81 та ІНПП = 0.82 відповідно, що яскраво демонструє запит населення на «нові» політичні сили. Подібно високі показники рівня націоналізації демонструє і Батьківщина (ІНПП = 0.85, найвищий за всю її історію), проте для згаданої партії це уже п'ять парламентських перегони, за результатами яких вона отримує статус парламентської партії, а отже, можна припустити, що у партії є частка стабільного електорату, проте вона незначна, адже рейтинги партії в порівнянні з попередніми виборами впали з 25% до 5%. «Свобода» хоч і не пододала 5% бар'єр, проте суттєво розвинула мережу своєї регіональної підтримки, адже індекс націоналізації партії помітно зріс: якщо у 2012 році ІНПП = 0.53, то у 2014 ІНПП = 0.74.

Частково переформатований з Партії регіонів Опозиційний блок демонструє очікувано низькі показники націоналізації політичної сили, ІНПП = 0.46, що чудово відображає виключно преференції окремих регіонів, які абсолютно не збігаються із загальнонаціональною картиною електоральних уподобань.

Як і попереднього парламентського виборчого циклу, після президентських виборів весни 2019 року, на яких перемогу отримав В. Зеленський, за ними очікувано того ж літа послідували позачергові парламентські вибори. Вкотре партія президента отримала високі показники електоральної підтримки, які супроводжувались дійсно високим індексом партійної націоналізації, ІНПП = 0.89 не лише за пропорційним складником виборчої системи, а й за мажоритарним, де ІНПП = 0.65 для БПП та ІНПП = 0.76 для Слуги народу (що є також найвищими показниками за всю історію української багатопартійності) (дивись Таб. 7). Це можна пояснити великим розчаруванням електорату в «старих» політичних партіях та запитом на «нові», а також зникненням з електоральної карти Донбасу і Криму (які характеризувались найбільшою девіантністю електоральної поведінки в поєднанні з досить низькою явкою виборців у південній і східній Україні).

Проте цікава дослідницька ситуація тут теж присутня. Рівень націоналізації обох президентських

Таблиця 6

Рівень партійної націоналізації на парламентських виборах 2014 року

Партія	Пропорційний складник		Мажоритарний складник	
	% голосів, отриманих на виборах	Індекс націоналізації партії (блоку)	% місць у парламенті	Індекс націоналізації партії
Народний Фронт	22.14	0.76	8	0.34
Б.П. Порошенка	21.82	0.89	31	0.65
Об. «Самопоміч»	10.97	0.81	<2	-
ОпоБлок	9.43	0.46	<2	-
РП О. Ляшка	7.44	0.82	0	-
Батьківщина	5.68	0.85	0	-
Свобода	4.71	0.74	2	0.08
КПУ	3.88	0.55	0	-
Сильна Україна	3.11	0.6	<2	-
Громадянська Позиція	3.1	0.47	0	-

Джерело інформації для розрахунків: дані із сайту ЦВК

Таблиця 7

Рівень партійної націоналізації на парламентських виборах 2019 року

Партія	Пропорційний складник		Мажоритарний складник	
	% голосів, отриманих на виборах	Індекс націоналізації партії (блоку)	% місць у парламенті	Індекс націоналізації партії
Слуга Народу	43.16	0.89	65	0.76
«ОпоПлатф – ЗА ЖИТТЯ»	13.05	0.56	3	0.09
ВО «Батьківщина»	8.18	0.76	<2	-
Європейська Солідарність	8.1	0.73	<2	-
Голос	5.8	0.59	<2	-
Радикальна партія Олега Ляшка	4.01	0.72	0	-
Сила і Честь	3.82	0.81	0	-
ОпоБлок	3.03	0.57	3	0.08

Джерело інформації для розрахунків: дані із сайту ЦВК

Націоналізації партійної системи України: 1994–2019 роки

(PSNS, ІНПС)	Вибори							
	1994	1998	2002	2006	2007	2012	2014	2019
Індекс націоналізації партійної системи (пропорційний складник)	-	0.49	0.48	0.48	0.58	0.66	0.69	0.69
Індекс націоналізації партійної системи (мажоритарний складник)	0.14	0.1	0.19	-	-	0.32	0.23	0.5
«Антиіндекс» націоналізації	0.8	0.7	0.53	-	-	0.38	0.62	0.57

Джерело інформації для розрахунків: дані із сайту ЦВК

партій після виборів був однаковим, як у БПП, так і в Слуги народу (ІППП = 0.89), проте електоральна підтримка різнилась рівно вдвічі – якщо у 2014 році БПП отримав майже 22% голосів, то в 2019 за Слугу народу проголосувало більше 43% виборців. Логічно припустити, що чим більша електоральна підтримка, то тим більше шансів, що вона буде регіонально гомогенною (Партія регіонів та її наступники якраз є винятком із цієї ситуації), а чим нижча вона, то тим важче забезпечити партії рівномірну підтримку всіх регіонів країни. Тобто хоча показник націоналізації обох партій ідентичний, проте для БПП він якісно більш значущий.

«Батьківщина», «Європейська солідарність» та «Радикальна партія» – всі три політичні сили втратили приблизно 0.1 у своїх показниках націоналізації (з 0.85 до 0.73) у порівнянні з 2014 роком, частково через розчарування електорату в партіях, а частково через «перетягнення» цих голосів Слугою народу. Індекс націоналізації «Опозиційної платформи – За життя» та «Опозиційного блоку» залишається дуже низьким, статистично не значущим, хоч і спостерігається його зростання теж на 0.1 (з 0.46 до 0.56). «Голос» С. Вакарчука теж проявив себе як регіональна політична сила, індекс націоналізації якої становить лише 0.59.

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Підсумовуючи, спробуємо проаналізувати комплексні показники націоналізації партійної системи України впродовж 1994–2019 років. Попередня практика застосування індексу [14] та його математичне обґрунтування свідчать про помітний рівень націоналізації лише за умови, що показник перевищує 0.7. Діапазон 0.85–1 демонструє найвищі показники націоналізації як партійних систем, так і окремих політич-

них партій. В українських реаліях помірно високі значення показника лежать за позначкою 0.75. Проаналізувавши впродовж 8-ми циклів парламентських виборів (1994–2019 роки) 51 політичну силу, що отримали найвищі результати ($\geq 3\%$), лише 12 політичних партій характеризуються показником у межах 0.75 – 1 (у нашому випадку верхня максимальна межа 0.89) (див. Таб. 8).

Комплексний же показник націоналізації, хоч і стабільно зростає впродовж періоду незалежності, все ще перебуває на недостатньо високому рівні, що свідчить про значущість факторів регіоналізації в загальнонаціональному масштабі. Також дослідження відповідно до даної методики дозволяє виявити ще один латентний та дуже контраверсійний феномен: партії без місцевих осередків здобували найбільшу підтримку електорату і, що найцікавіше, демонстрували найвищі показники націоналізації, тобто їх підтримка рівномірно висока у всіх регіонах України. І саме за їхній рахунок відбувається підвищення загального показника націоналізації партійної системи.

Отже, отримані кількісні показники індексів націоналізації демонструють присутність позитивного, хоч і уповільненого тренду до зростання рівня націоналізації партійної системи України, проте існує велика кількість перешкод (політична воля еліти, тривалість «життя» партій, електоральна волатильність, надмірна орієнтація на лідера, мовний бар'єр, що ділить електорат, недовіра населення до політичних партій і т.д.), які сповільнюють процес і вкотре активізують векторну дилему розвитку партійної системи України [18, с. 39], яка циклічно коливається між домінуючими полюсами націоналізації та регіоналізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Moenius J., Kasuya Y. Measuring party linkage across districts: some party system inflation indices and their properties. *Party Politics*. 2004. № 10. 543–564.
2. Aleman E., Kellam M. The nationalization of electoral change in the Americas. *Electoral Studies*. 2008. 27. 193–212.
3. Schattschneider E. *The Semisovereign People: A Realist's View of Democracy in America*. N.Y., 1960.

4. Taylor P., Johnston R. *Geography of Elections*. N.Y. : Press, 1979.
5. Туровский Р.Ф. Национализация и регионализация партийных систем: подходы к исследованию. *Полития: Анализ. Хроника. Прогноз*. 2016. № 1. С. 162–180.
6. Кармазіна М. Підґрунтя формування регіональних політичних режимів в Україні. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України*. 2017. Вип. 2. С. 4–43.
7. Балашова О.В. Політичні партії України: стабілізуючий чи дестабілізуючий чинник у забезпеченні національної безпеки держави? *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія*: збірник наукових праць/головний редактор чл.-кор. НАПН України, д.політ.н., проф. К.В. Балабанов. Вип 25. С. 63–75.
8. Stokes D.E. Parties and the nationalization of electoral forces ; W.N. Chambers, W.D. Burnham, (Eds.). *The American Party Systems: Stages of Political Development*. Oxford University Press, New York, 1967.
9. Kawato S. Nationalization and partisan realignment in congressional elections. *American Political Science Review*. 1987. 81. 1235–1250.
10. Caramani D. *The Nationalization of Politics: The Formation of National Electorates and Party Systems in Western Europe*. Cambridge : Cambridge University Press, 2004.
11. Chhibber P. and K. Kollman Party aggregation and the number of parties in India and the United States. *American Political Science Review*, 1998. 92. 329–342.
12. Cox G.W. Electoral rules and electoral coordination. *Annual Review of Political Science*. 1999. 2. 145–161.
13. Kasuya Y., Moenius J. The nationalization of party systems: Conceptual issues and alternative district-focused measures. *Electoral Studies*. 2008. 27. 126–135.
14. Jones M.P., Mainwaring S. The nationalization of parties and party systems: an empirical measure and an application to the Americas. *Party Politics*. 2003. № 9. 139–166.
15. Гайворонский Ю.О. Факторы национализации партийной системы современной России. *Политические исследования*. 2018. № 1. С. 45–61.
16. Голосов Г.В., Григорьев В.С. Национализация партийной системы: российская специфика. *Политическая наука*. 2015. № 1. С. 128–156.
17. Трансформація партійної системи: український досвід у європейському контексті / за ред. Ю. Якименка. Київ : Центр Разумкова, 2017. 428 с.
18. Остапець Ю.О., Лешанич М.І. Сучасний стан та регіональна конфігурація партійної системи України. *Політичні інститути та процеси*. 2019. Випуск 2. С. 39–45.